

PALEO-AKTUEEL

Met de jaarlijkse uitgave van *Paleo-aktueel* geven de medewerkers van het Groninger Instituut voor Archeologie inzicht in een deel van het lopende onderzoek van het instituut.

Redacteurs voor dit nummer: S. Arnoldussen, P.A.J. Attema, R.T.J. Cappers, H.A. Groenendijk, T.C.A. de Haas, A.F.L. van Holk, G.J. de Langen, J.A.W. Nicolay, J.H.M. Peeters, N.D. van der Pers, W. Prummel, D.C.M. Raemaekers, G.W. Tol

Redactiecoördinator: N.D. van der Pers

Vormgeving: S.E. Boersma

Omslagontwerp: S.E. Boersma & M.A. Los-Weijns

Foto omslag: Gesp in 'Borre-stijl' (Foto L. de Jong, ARC bv). Zie artikel Ufkes.

ISBN 9789491431166

ISSN 1572-6622

Website: www.paleo-aktueel.nl

Adres van de redactie

Rijksuniversiteit Groningen
Groninger Instituut voor Archeologie (GIA)
Poststraat 6 9712 ER Groningen
Tel.: 050 363 6712 fax 050 363 6992
gia@rug.nl

Adres van de uitgever

Barkhuis Publishing
Zuurstukken 37 9761 KP Eelde
Tel. 050 3080936 fax 050 3080934
info@barkhuis.nl www.barkhuis.nl

**rijksuniversiteit
groningen**

groninger instituut
voor archeologie

© GIA. Inlichtingen:

www.rug.nl/let/onderzoek/onderzoekinstututen/gia/publications

Paleo-aktueel

23

Rijksuniversiteit Groningen / Groninger Instituut voor Archeologie (GIA)
University of Groningen / Groningen Institute of Archaeology
& Barkhuis
Groningen, 2012

In dit nummer: 1) Nederland, 2) Italië

In dit nummer: 1) Achlum, 2) Firdgum, 3) Jelsum, 4) Essen, 5) Groningen, 6) Noordhorn, 7) Balloo, 8) Eelde, 9) Kuinre, 10) Noordoostpolder, 11) Wekerom, 12) Domburg

Inhoud

VOORWOORD	VII
D.C.M. RAEMAEKERS & M.F. VAN OORSOUW De verbeelding van de prehistorie. Spelen met de oertijd.	1
D. STAPERT, L. JOHANSEN, M.J.L.TH. NIEKUS, G. VENEMA & H.B. VERSLOOT Toch vondsten uit het Midden-Paleolithicum bij Noordhorn (Gr.)	9
W. DE NEEF, P.M. VAN LEUSEN & K.L. ARMSTRONG Multidisciplinair onderzoek naar Late-Bronstijd vindplaatsen op de Contrada Damale (Calabrië, Italië)	15
E.E. SCHEELE & S. ARNOLDUSSEN De wallen van Wekerom (Gl.): een midden-Nederlands Celtic field onderzocht	23
G.W. TOL & T. KAULING Opgraven te Astura (Lazio, Centraal-Italië): de munten	33
W. PRUMMEL, J.T. VAN GENT & E.J.O. KOMPANJE Walvisbotten uit Friese en Groninger terpen	41
A. UFKES Karolingische bewoning in de vroeg-middeleeuwse ringwalburg van Domburg (Zl.)	49
R. KRUISMAN Hoe de A ooit langs de stad Groningen stroomde	57
H.A. GROENENDIJK & H. WOLDRING Yesse's voorganger. Oud akkerland onder kloosterterrein in Essen (Haren, Gr.)	65
A.G.M. SPIEKHOUT De bedreiging van kasteelcomplexen met een meervoudige ronde omgrachting	73
W.A.B. VAN DER SANDEN & M. TER SCHEGGET Terug naar het Ballooërveld (Dr.), deel 2	81
A.F.L. VAN HOLK De verstoorde vindplaats van een scheepswrak in de Noordoostpolder (Fl.)	89
Y.T. VAN POPTA Knooppunt Zuiderzee. Een ruimtelijke analyse van scheepsvindplaatsen in Flevoland	97

F. VREDE	
Oost-Europese granen in 17e-eeuwse beerputten in Groningen	105
S. THASING, R. VAN KLINK, M. SCHEPERS, R.T.J. CAPPERS & E.B.E. BRUNING	
Kevers en hun potentie voor onderzoek in het terpengebied	111

Yesse's voorganger. Oud akkerland onder kloosterterrein in Essen (Haren, Gr.)

H.A. Groenendijk¹ & H. Woldring¹

Stichting Klooster Yesse vraagt al sinds vele jaren aandacht voor het voormalige cisterciënzer vrouwenklooster dat tussen 1215 en plusminus 1580 in Essen (gemeente Haren) stond. De archeologische waarde van dit dochterklooster van Aduard was echter nog nooit onderzocht. In 2009 ging een participatieproject van start waarin de buurtschap Essen, de gemeente Haren en de provincie Groningen samenwerkten. De provincie stimuleert actieve cultuurparticipatie met inbegrip van het erfgoed in de bodem. Daarom is klooster Yesse met hulp van de bewoners in kaart gebracht. Kennisuitwisseling stond daarbij centraal: in Essen is veel informatie beschikbaar over de ondergrond en archeologen konden verifiëren in hoeverre deze van toepassing is op het klooster. Vervolgens vormde het onderling bespreken van de gemeentelijke bescherming het sluitstuk van dit gemeenschappelijke project.

In 2010 volgde de fase van bodemonderzoek (Van Hoof, 2012), waarbij zeven proefsleuven bruikbare gegevens opleverden over de aard, conservering en diepteligging van de kloosterresten. Als toegift kwam een agrarische activiteit aan het licht die dateert van vóór de kloosterstichting. In deze bijdrage staat deze ontdekking centraal. De bestudering van zowel de bodemopbouw als van de botanische resten is een poging om meer inzicht te krijgen in het ontginningslandschap van de noordelijke Hondsrug in de Vroege en Volle-Middeleeuwen.

Een humeus ophogingspakket

De contouren van klooster Yesse tekenen zich nog af in het huidige sloten- en wegpatroon waarin we al vrij snel een omgracht kloosterterrein herkennen (fig. 1). Het terrein is circa 5,6 ha groot en licht golvend. De orde schreef een vaste ruimtelijke schikking van de kloosterfuncties voor, maar het is natuurlijk de vraag of men zich daaraan heeft gehouden. In de Late-Middeleeuwen kende men een beproefde methode om stenen bouwwerken te funderen op instabiele bodems, zoals veengrond. Het kwam erop neer dat men tot op de vaste ondergrond sleuven uitgroef en deze weer opvulde met gestabiliseerd zand. Ook op het kloosterterrein in Essen zijn dergelijke sleuven aangetroffen.

In Essen ontbrak weliswaar veen maar de bouwers van het klooster stuitten op een humeuze laag die ze als een mogelijk risico hebben beschouwd. Het gaat om een donkergrijs en gehomogeniseerd pakket dat als teellaag is te interpreteren. Het hoge humusgehalte en het feit dat het door de mens is opgebracht en doorwoeld gaven deze laag minder stevigheid dan het dieper liggende, natuurlijke dekzand. Waar muren moesten komen, groef men sleuven tot op het dekzand en vulde die vervolgens op met schoon zand en keileem. Deze funderingssleuven tekenen zich af als lichtgele banen in een donkergrijze omgeving. Het benodigde vulmateriaal moet dichtbij zijn gewonnen.

Stabiliseerde men in veengebieden het zand door dit in te spoelen (te 'slempen'), in Essen heeft men de vulgrond aangestamp

Fig. 1. De huidige topografie van het gehucht Essen verraadt het grachtverloop rondom het voormalige kloosterterrein (Basis: Top 10 Vector, bewerking E. Bolhuis, RUG/GIA). De gracht is grotendeels nog als sloot aanwezig. Grijstint: omvang van het oudere akkercomplex. M + volgnummer: besproken monsternamepunten.

om een stevige fundatie te krijgen. De indruk bestaat dat een bedreven bouwploeg actief is geweest, waarschijnlijk afkomstig uit Aduard. In Aduard rustte het muurwerk weliswaar op verticale paalroosters in de klei, maar de funderingssleuf van de Essener kloosterkapel bevatte behalve zand ook breuksteen en misbaksels van baksteen. Afval van baksteenfabricage moet wel afkomstig zijn uit Aduard; het moederklooster exploiteerde namelijk baksteenovens. Des te opmerkelijker is de vaststelling dat men in Essen niet aan terreinegalisatie heeft gedaan. De geaccidenteerdheid van de natuurlijke zandrug is bepalend gebleven voor het reliëf van het kloosterterrein.

De bodemkundige en landschappelijke context van de akkerlaag

Het donkergrijze pakket waarop het klooster is gebouwd, heet bodemkundig een enkeerdgrond. Dat staat voor oud akkerland van tenminste 50 cm dik, ontstaan door het

jaarlijks opbrengen van zandhoudende plaggen doordrenkt met stalmest. Een diep humeuze bodem geeft goede teeltmogelijkheden. De aanwezigheid van een plaggendeek suggereert langdurig gebruik. Strikt genomen is in Essen alleen een ophogingslaag geconstateerd die we hoogstens als plaggendeek kunnen duiden; om dit complex een es te mogen noemen gelden andere criteria (Van Doesburg *et al.*, 2007). Toch is ook de benaming 'plaggendeek' discutabel, want het is maar de vraag of deze ophoging het resultaat is van het opbrengen van mestverzadigde plaggen. De stuifmeelanalyse geeft reden om aan te nemen dat de dikke teellaag anders tot stand kwam, bijvoorbeeld door het opbrengen van slootbagger met weinig materiaal. We spreken daarom liever van 'ophogingsdek'.

Het ophogingsdek in Essen is plaatselijk nog 60-80 cm dik en zal tijdens de bewerking nog dikker zijn geweest (fig. 2). De dikte is wellicht te verklaren uit het geringe oppervlak van de zandrug van Essen, met een snel

Fig. 2. Profiel van de bestudeerde akkerlaag (Foto H.A. Groenendijk, RUG/GIA). Het onderliggende zand vertoont restanten van een podsol. Erboven ligt een met puin vermengde laag van na de afbraak van het klooster.

le accumulatie van opgebracht materiaal tot gevolg. De geringe omvang suggereert echter dat het akkercomplex aan nauwelijks meer dan één boerenbedrijf plaats heeft geboden. De omvang relateren we aan de informatie uit de bodemprofielen van 2010. Op enkele plaatsen is de begrenzing van het ophogingsdek waargenomen: deze ontbreekt in de zuidoostelijke en noordwestelijke hoeken van het kloosterterrein (fig. 1). Daaruit leiden we af dat het ophogingsdek niet samenvalt met de kloostercontour en ook minder omvangrijk is dan wat de officiële bodemkaart als 'cultuurdek' weergeeft. We zullen nu beargmenteren dat het kloostercomplex verrees op de plek van een ouder boerenbedrijf.

De akker ouder dan het klooster

Aan wie is het ophogingsdek toe te schrijven? Lastige vraag, want het is opvallend schoon en bevat nauwelijks huishoudelijk afval. Een scherfje steengruisverschaald kogelpotaardewerk, wat fragmentjes baksteen,

spikkels houtskool en de sterke homogenisering zijn indicaties voor nabije bewoning. Baksteenpartikels kunnen gemakkelijk van bovenaf in het pakket terecht zijn gekomen. Daar bevindt zich een baksteenrijke menglaag die is ontstaan door de kloosteractiviteiten en de daaropvolgende sloop van de gebouwen.

Eén profiel is beter onderzocht en bemonsterd (fig. 2; Van Hoof, 2012: proefsleuf 1, monster M1/M2). Het huidige maaiveld ligt daar op 2,30 m +NAP en dat is meteen het hoogste punt in het terrein. De onderkant van het ophogingsdek ligt op 0,90-1,00 m +NAP en rust op dekzand met resten van een podsol. Dat betekent dat het hoogste punt van het zandeiland ten tijde van de ontginning net boven 1,00 m +NAP uitstak. Met een gemiddeld zeeniveau in de Vroege-Middeleeuwen van 1-1,5 m -NAP was dat nog geen riskante positie, maar de Hunze stroomde op minder dan een kilometer afstand en stond in open verbinding met de zee.

Heeft men in Essen vóór het jaar 1000 nog nauwelijks last kunnen hebben van getijdenwerking, in de 12^e eeuw veranderde die situatie drastisch. Kort na 1130 ontstond enkele kilometers dieper landinwaarts het Zuidlaardermeer. Tot hier reikte via de Hunze de invloed van de zee en stagneerde de zoetwaterafvoer (Groenendijk & Van der Sanden, 2007). Dan moet de Hunze ter hoogte van Essen ruim vóór de kloosterstichting al herhaaldelijk buiten z'n oevers zijn getreden. Afhankelijk van de maaiveldaling in het Hunzedal zal het gedrag van de getijdenrivier een wegingsfactor zijn geweest bij de kloostervestiging van 1215. De Hunze was enerzijds onbetrouwbaar maar vormde anderzijds de belangrijkste verkeersverbinding met de buitenwereld.

Kloostergracht

De kloostergracht kreeg via de Molensloot aansluiting op de Hunze, waar een zijkanaal (sluis) het waterpeil regelde. Blauwe klei, ogenschijnlijk zeeklei, aangetroffen op de bodem van de kloostergracht (bodem 0,80 m –NAP) is onderzocht en bevatte skeletjes van kiezelalgen die daar in zoet en licht brak water hebben geleefd. Ook zijn verspoelde soorten uit een marien milieu aangetroffen. De kiezelalgen wijzen erop dat zeewater soms tot in de kloostergracht is doorgedrongen (Van Hoof, 2012: proefsleuf 9, monster M6; De Wolf & Cleveringa, 2012). Om te kunnen fungeren als verdedigingsgordel en voor het transport van mensen en goederen moest het water gedurende de zomer toch minstens op NAP niveau staan en waren in het natte seizoen kunstgrepen nodig om dit niveau niet teveel te laten stijgen.

De regulering van het waterpeil moet aardig zijn gelukt, getuige de lage zandwal aan de binnenzijde van de gracht, kruinhoogte net boven 0,50 m +NAP, die nauwelijks als waterkering kan hebben gediend. Het leefniveau uit de kloostertijd welfde mee met de ondergrond. In één geval konden we de

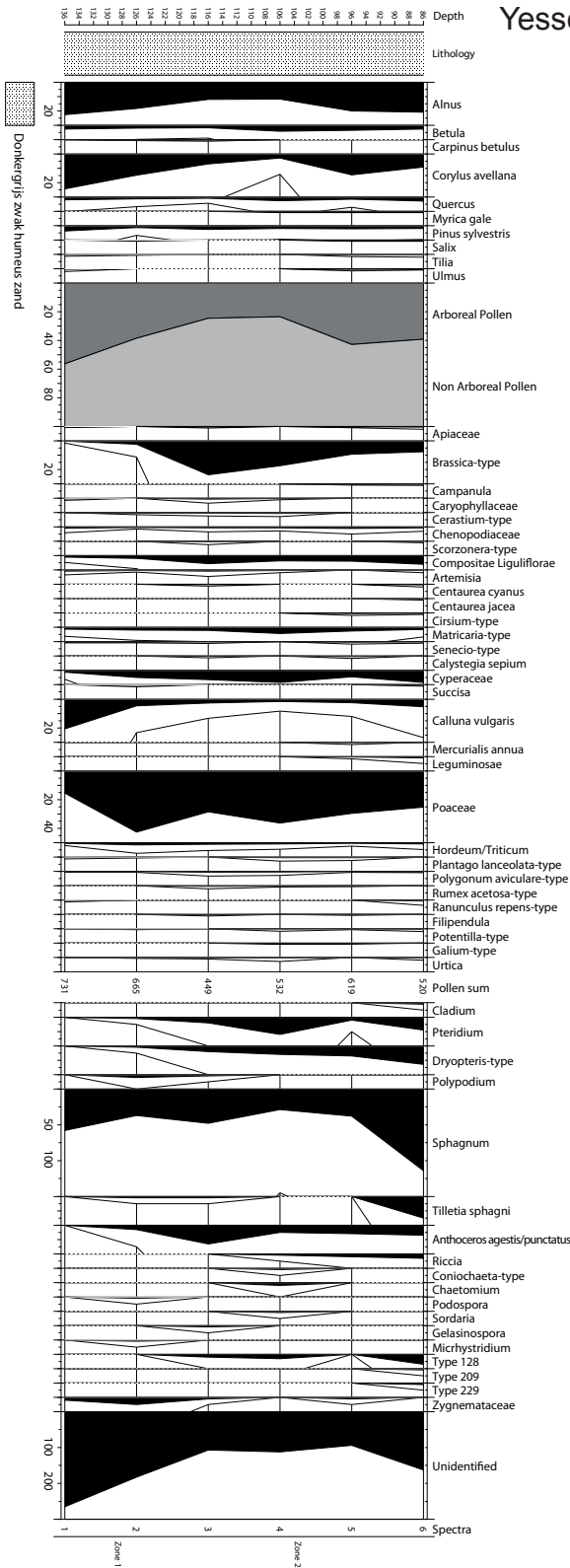
exakte hoogte van een lemen gebouwvloer vaststellen, namelijk op 1,30 m + NAP (Van Hoof, 2012: proefsleuf 6 en 9). Dat is niet veel hoger dan het veronderstelde grachtniveau, dus het lijkt erop dat de kloosterlingen niet geregeld gebukt gingen onder hoge waterstanden.

Ontginning

Het zandeiland reikte voordat het ophogingsdek ontstond tot circa 1 m +NAP. Zonder regulering van het Hunzewater zou een ontginning in de 13^e eeuw bezwaarlijk zijn geweest. In ongecontroleerde omstandigheden was het risico van onder water lopen toen al te groot. Men kan tegenwerpen dat de funderingssleuven pas uit de 14^e eeuw dateren toen het klooster in steen werd opgetrokken en dat de ontginning het werk was van kloosterlingen. Een van de kloostermirakelen spreekt van een klooster dat in hout was opgetrokken. Echter, waar moeten de houten gebouwen dan gestaan hebben? De orde schreef een dwingend bouwschema voor en zoveel ruimte bood het kleine zandeiland tussen de Hondsrug en de Hunze niet. Van een kloosteruithof of kloostervoorwerk is nergens sprake. Evenmin volgt het ophogingsdek de contour van het klooster. Bovendien is terreinregulering achterwege gebleven. Het zijn aanwijzingen dat de kloosterstichters zich voegden naar een bestaande situatie, inclusief een al aanwezige ophogingslaag.

Stuifmeelonderzoek

Wat zegt het stuifmeelonderzoek over het milieu en de ontstaansperiode van de oude akkerlaag? Om hier een antwoord op te vinden, zijn zes monsters uit het ophogingsdek onderzocht (fig. 3; Van Hoof, 2012: proefsleuf 1, M1/M2). De interpretatie van botanische resten uit plaggendekken is problematisch omdat behalve resten van de plaatselijke vegetatie via de plaggen ook vreemd organisch materiaal werd aangevoerd. In Essen is het hoge aandeel veenmossen (*Sphagnum*) veel-

zeggend. Veenmossen vereisen natte en zure groeiomstandigheden en daarvoor was het zandige akkersubstraat van Yesse als biotoop ongeschikt. De *Sphagnum*-sporen kunnen zijn ingewaaaid vanaf nabijgelegen groeiplaatsen, maar vanwege de hoge aantallen door het gehele pakket heen is het logischer dat ze met organisch materiaal uit het Hunzedal op de akker zijn beland. Daarop wijzen ook beekdalcomponenten als de els (*Alnus*) en grassen (Poaceae) die met relatief hoge aantallen zijn vertegenwoordigd. We vermoeden dat slootbagger in plaats van plaggen is toegepast als bemesting; slootbagger verhoogde de humuscomponent, remde de groei van onkruiden en droeg bij aan de ophoging van het land.

Ten tijde van het ontstaan van het ophogingsdek is het landschap parkachtig en met de tijd wordt het opener. Aanvankelijk zijn slechts twee houtige gewassen van betekenis: de zwarte els, met groeiplaatsen in het Hunzedal, en de hazelaar (*Corylus avellana*) die dichtbij zal hebben gestaan. De natuurlijke vegetatie (spectrum 1-2) bestaat overwegend uit struikheide (*Calluna vulgaris*) en grassen. Vervolgens (zone 2: spectra 3-6) bepalen grassen, kruisbloemigen (*Brassica*-type), composieten (Liguliflorae en *Matricaria*-type) en adelaarsvaren (*Pteridium aquilinum*) de vegetatie op de akker en in de naaste omgeving. Als graangewas komt in zeer bescheiden mate gerst/tarwe (*Hordeum/Triticum*) voor; rogge ontbreekt.

Het sterke optreden van kruisbloemigen roept de vraag op naar de herkomst van dit pollen. Deze soortenrijke familie omvat zowel akkeronkruiden als cultuurgewassen. Kruisbloemigen zijn insectenbestuivers die relatief weinig stuifmeel verspreiden. Akkers zijn de biotoop bij uitstek van verscheidene kruisbloemigen en daarom wordt dit pollen, indien

Fig. 3. Pollendiagram Yesse 2010 (Analyse H. Woldring / E. Kleine, RUG/GIA).

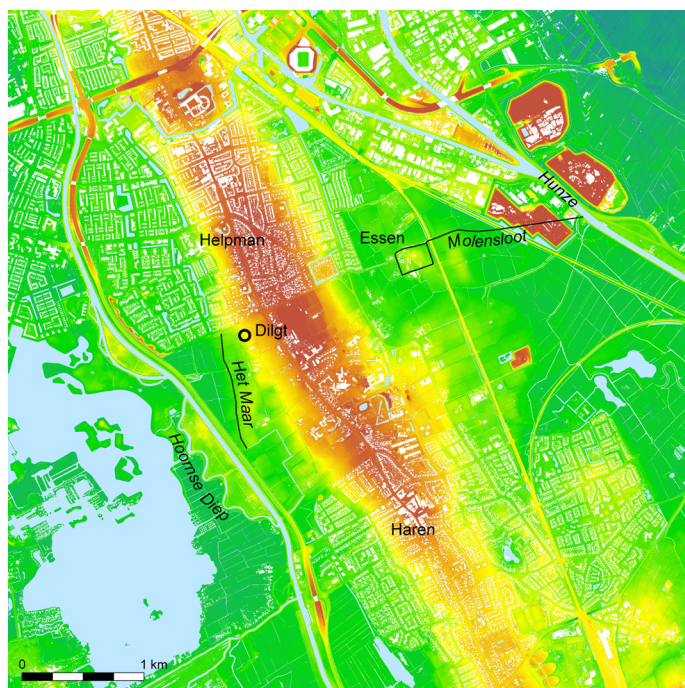

Fig. 4. De smalle Hondsrug tussen Haren en Groningen met de nederzetting Digt en het klooster Essen (Basis: AHN, bewerking E. Bolhuis, RUG/GIA).

aangetroffen in fossiele akkerlagen, doorgaans toegeschreven aan akkeronkruiden.

Gezien de pollenpercentages is het onze overtuiging dat het pollen niet afkomstig is van onkruiden, maar van verbouwde gewassen. De teelt van gewassen met oliehoudende zaden zoals raapzaad of dederzaad ligt het meest voor de hand, met toepassingen als voedselbereiding en verlichting. Voor de zaadzetting is bloei noodzakelijk en de teelt zal dus altijd gepaard gaan met de productie van pollen. Dit geldt niet of veel minder voor groentegewassen en groenbemesters, aangezien deze meestal vóór de bloei worden geoogst of ondergewerkt.

Paleobotanische datering ophogingsdek

De vraag is of de pollengegevens iets kunnen zeggen over de tijd waarin het ophogingsdek is ontstaan. Ter controle is een greppel bemonsterd aan de binnenzijde van de kloosteromwalling, een greppel die zonder twijfel uit de kloosterperiode stamt

(Van Hoof, 2012: proefsleuf 9, monster M5). Pollendeterminatie op soortniveau maakt in de meeste gevallen een relatieve datering mogelijk. Zo neemt vanaf de 11e/12e eeuw de verbouw van rogge een grote vlucht en komt in Noord-Nederland vanaf de 13e eeuw de teelt van boekweit (*Fagopyrum esculentum*) op (Spek, 2004; Woldring *et al.*, 2008b). Het ontbreken van deze gewassen in het ophogingsdek dateert dit profiel in de Vroege- of Volle-Middeleeuwen. Toch bevat monster M5 slechts een enkel pollen van rogge en ontbreekt boekweit geheel. De prioriteit van de kloosterlingen lag kennelijk niet bij deze teelten. Wel bevat monster M5 twee andere cultuurgewassen die we pas vanaf de Late-Middeleeuwen tegenkomen: hennep (*Cannabis sativa*) en vlas (*Linum usitatissimum*) (Kooistra, 2012). Het ontbreken van deze taxa in het ophogingsdek lijkt een indicatie voor een datering daarvan in de Vroege-Middeleeuwen.

Een ander belangrijk gegeven betreft de AP (boompollen) percentages. In de bovenste spectra van het ophogingsdek liggen deze rond 40%, in monster M5 is deze slechts 4% (Kooistra, 2012). Dat is zelfs voor de Late-Middeleeuwen uitzonderlijk laag. De palynologische data van enkele locaties nabij het Zuidlaardermeer, circa 10 km ten zuiden van Essen, tonen een daling van de AP-waarden van 40-50% in de Romeinse tijd en de Vroege-Middeleeuwen (Woldring & Boekema, 2008a) naar 20-25% in de Late-Middeleeuwen (Woldring *et al.*, 2008b). Derhalve levert ook het boompollenpercentage argumenten voor een vroeg-middeleeuwse origine van het ophogingsdek.

De naam Essen

Ondanks de eenvoudige klank blijft de naam Essen raadselachtig. Is Essen een verbastering van de kloosternaam Yesse (eerste vermelding 1245) of een verwijzing naar gemeenschappelijk oud bouwland (es) of mogelijk naar de es als boomsoort? De uitgang –en komen we bij terreinaanduidingen op de Hondsrug vaker tegen, denk aan Haren en Laren. Dat een vrouwenklooster zou zijn vernoemd naar Yesse, de vader van David, is op z'n minst verbazingwekkend. 'Essen' was de gangbare benaming toen het klooster nog in bedrijf was. 'Essen' lezen we ook op de oudst bekende cartografische weergave van Pierre Le Poivre uit 1568 (Perton, 2012), terwijl 'Yesse' deze Franstalige kaartenmaker, die zich meermaals vergiste in de schrijfwijze van topografische namen, toch vertrouwder in de oren zal hebben geklonken. Wij geven de voorkeur aan een cultuurlandschappelijke verklaring, dus aan het akkercomplex dat hier ooit lag.

Tegenover Essen lag vroeger de nederzetting Dilgt, in de 13^e eeuw Dillichte/Thilligte (fig. 4).² De naam bevat het Middelnederlandse *telch* = loot, jonge boom en het suffix *-ithi* wat plaats betekent. Dilgt verwijst naar een terrein waar iets geteeld werd. Afgaande op

de vondst van schelpgruisverschaald aardewerk en aardewerk met stempelversiering gaat de stichting minstens terug tot de 10^e /11^e eeuw. De vraag dringt zich op of de nederzettingen Dilgt en Essen niet tot dezelfde ontginningsgeneratie behoren. Beide zijn gesitueerd aan de voet van de Hondsrug nabij een (half)natuurlijke waterloop en zijn jonger en onbeduidender dan de naburige dorpen Haren en Helpman. Haren bestond als boerendorp al in de 7^e eeuw. Dilgt en Essen zijn, evenals de iets zuidelijker gelegen buurtschap Hemmen, voorlopig als ontginningen uit het einde van de Vroege- of begin van de Volle-Middeleeuwen te duiden.

Slotbeschouwing

Aan de hand van de onderzoeksresultaten wagen we ons aan een reconstructie van de ontwikkeling van Essen. In een laagdikte van anderhalve meter bevat de bodem hier zo'n duizend jaar menselijke activiteit, afgezien nog van de spaarzame vuursteenvondsten uit de verre prehistorie. In de natuurlijke situatie is sprake van een zandopduiking net boven 1 m +NAP in een parkachtig open landschap. Aan het einde van de Vroege-Middeleeuwen of het begin van de Volle-Middeleeuwen strijken daar kolonisten neer. De dorpen Haren en Helpen bestaan dan al; Essen en het nabijgelegen Dilgt zijn nieuwe vestigingen. De eerste paar eeuwen domineert een boerenbedrijf dat de akkers onder meer bemest met slootbagger. Dat resulteert in een ophoging van het terrein, wat gunstig was met het oog op de rijzende grondwaterspiegel. In 1215 verrijst hier een dochterklooster van Aduard. Het is denkbaar dat nazaten van de eerste kolonisten hun land hebben geschonken aan de cisterciënzer orde. Schenking van land aan de kerk in de hoop op zielenheil was zeer gebruikelijk. Of zo'n schenking een wederdienst inhield, bijvoorbeeld zeggenschap in de leiding van het klooster, is gissen. De religieuze gemeenschap zal hier bijna vier eeuwen de scepter zwaaien.

Yesse staat bekend als een klein maar rijk vrouwenklooster met veel grondbezit. Omstreeks 1580, in de aanloop naar de Reformatie, trekken de nonnen zich terug in de stad Groningen. In de Tachtigjarige Oorlog maakt een regiment Schotse huurlingen tijdens de krijgshandelingen rondom de stad kwartier in het verlaten complex. Na de Reductie van Groningen in 1594 komt het klooster in provinciaal bezit en wacht de gebouwen afbraak. Zij dienen als steengroeve voor nieuwe kolonisten en dat wordt het begin van vier eeuwen vreedzame boerenbedrijvigheid. Tegenwoordig wonen in Essen mensen met zeer uiteenlopende beroepen, in huizen die hoogstens in hun bakstenen fundering een herinnering aan het klooster bewaren. De belangstelling voor het klooster-verleden is echter levendig en de bewoners zijn met een andere blik naar hun grond gaan kijken, een bodem die nu met recht archief mag heten.

Before Yesse. Old farmland under the convent at Essen (near Haren) (province of Groningen)

The Cistercian convent of Yesse, occupied from 1215 until about 1580, was laid out on a cover-sand dune between the morainic Hondsrug ridge and the river Hunze. Beneath the monastic remains lay an older, man-made soil. Pollen and landscape analyses suggest that land reclamation started here at the end of the Early Middle Ages or the beginning of the High Middle Ages. The monastic buildings protected the older reclamation from erosion. It is plausible that the descendants of the earlier medieval crofters donated their property to the Cistercian order.

Noten

1. Rijksuniversiteit Groningen, Groninger Instituut voor Archeologie, Poststraat 6, 9712 ER Groningen.
2. Dr. R.A. Ebeling (Leek) danken wij voor de discussie over de plaatsnamen Essen en Dilgt.

Literatuur

- Doesburg, J. van, M. de Boer, J. Deebe, B.J. Groenewoudt & T. de Groot (red.), 2007. Essen in zicht. Essen en plaggendecken in Nederland: onderzoek en beleid. *Nederlandse Archeologische Rapporten* 34. Amersfoort, Rijksdienst voor Archeologie, Cultuurlandschap en Monumenten.
- Groenendijk, H.A. & W.A.B. van der Sanden, 2007. Een verdronken weg in het Zuidlaardermeer – verslag van een ongewoon onderzoek. *Nieuwe Drentse Volksalmanak* 124, 131–187.
- Hoof, B.I. van, 2012. Plangebied klooster Yesse te Essen. *RAAP-rapport* 2475. Weesp, RAAP.
- Kooistra, L.I., 2012. Een gracht en een greppel van het laatmiddeleeuwse klooster Yesse te Essen (gemeente Haren) onderzocht op ecologische resten. *BIAXiaal* 590.
- Perton, H., 2012. Het klooster te Essen vlak voor zijn sluiting (<http://groninganus.wordpress.com/2012/05/03/het-klooster-te-essen-vlak-voor-zijn-sluiting/>).
- Spek, T., 2004. *Het Drentse esdorpenlandschap. Een historisch-geografische studie*. Utrecht, Matrijs.
- Woldring, H. & Y. Boekema, 2008a. Tussen Hunze en Hondsrug: vegetatie en landschap van het Hunzedal, in het bijzonder van neolithicum tot vroege middeleeuwen. In: J.A.W. Nicolay (ed.), *Opgravingen bij Midlaren: 5000 jaar wonen tussen Hondsrug naar Hunzedal* (Groningen Archaeological Studies 7). Groningen, Barkhuis/Universiteitsbibliotheek Groningen.
- Woldring, H., Y.R. Niesink-Van der Veen & P. Cleveringa, 2008b. Vegetatiehistorie van de onverveende pingo 'De Oorsprong' (Noordlaren, Gr.). *Paleo-aktueel* 19, 174–183.
- Wolf, H. de & P. Cleveringa, 2012. Diatomeeënonderzoek van één monster van de opgraving Klooster Yesse (2010). *PalaeoDiat*, WMC Kwartair Consultants, rapport D66.